

Modifikace herních aktivit mezi zdravotně handicapovanými

Modification of game activities in the handicapped individuals

Jan Kříček

|Fakulta tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy, Praha

Abstrakt

Aktivity s herním obsahem jsou oblíbeným prostorem pohybové realizace se širokým aplikačním dosahem. Významnou pozici zaujímají také mezi pohybovými aktivitami osob se zdravotním postižením. S ohledem ke specifice prostředí si však aplikace těchto aktivit nárokují řadu didaktických úprav a modifikací pravidel. Úpravami je sledována dosažitelnost her, plné využití jejich potenciálu, ovlivňování postojů těchto osob k aktivnímu sportu a vytváření vhodného sociálního klimatu, jako jedněch z předpokladů přispívajících ke kvalitě života.

Abstract

Gaming activities are a popular zone, with wide application range. Those activities also occupy a significant position among the physical activity of disabilities. Application game activities demands in this special zone, a link to the health defect of the people, a range of didactic adaptations and modifications, especially of rules. Modification is monitored by utilization the full potential of games and their availability influence the attitudes of these people for active sport and the creation of a positive climate, assumptions as contributing to the quality of their lives.

Klíčová slova

hry, postižení, postupy, úprava pravidel

Key words

Games, handicap, procedures, modification rules

Úvod

V průběhu posledního dvacetiletí se zásadně změnily a nadále mění postoje a přístupy k zdravotně postiženým. Mění se i postoje k zóně aktivit těchto osob, mezi které nedílně patří také sport. Přestože tato zájmová oblast je do jisté míry stále zatížena minulostí, dochází i zde, díky národní i celosvětové osvětě, k zjevným posunům. Celkově se zvýšil zájem a počet sportujících, zlepšily se podmínky provozování sportu a zvýšila se jeho sledovanost. V oblasti jsou průběžně vyhledávány nové možnosti, nové prostory a také postupy zpřístupnění sportu. Jedněmi z mnoha jsou v tomto směru, na podkladech oblíbenosti a tradice, evidentně aktivity s herním obsahem, zejména pak hry. Díky svému potenciálu jsou v prostředí handicapovaných jedinečným prostorem uspokojování žádoucích potřeb a zdrojem emocí, ale též iniciací kvality jejich života a formování vztahu k aktivnímu pohybu (Dobrá, 2003).

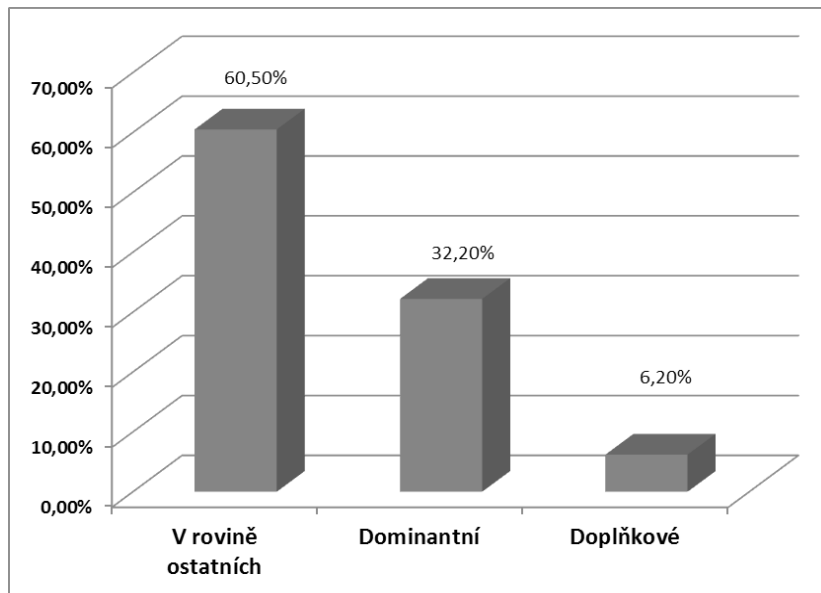
1. CHARAKTERISTIKA HERNÍCH AKTIVIT

V programech zdravotně postižených osob patří herní aktivity, zahrnující sportovní hry a jejich modifikace, pohybové hry a cílové sporty, k nejfrekventovanějším. Šíří jejich potenciálu dostatečně dokumentuje polyfunkční a univerzální charakter. Uspokojují totiž nejen zájmy a potřeby jedince (biologické, psychologické, sociální), parciálně i preventivní a rehabilitační, ale přispívají dle Kábeleho (1992) také k aktivizaci osobnosti. Působí jako vyvážený biologický činitel k udržení

zdraví, navýšení zdatnosti a výkonnosti. Nenásilným a přirozeným způsobem proměňují tělesné zatěžování v zábavnou prožitkovou činnost (utile cum dulci) s výraznou efektivitou (Kříček, 2004). Variabilitou herních situací vytvářejí jedinečný edukační prostor pro motorické učení, ovlivňování psychomotorických schopností, senzory, kognitivních procesů a osobnostních vlastností jedince a svou proměnlivostí vytvářejí širokou zónu tvorby nových situací (Hošek, 2000). V okruhu zdravotně postižených (dnes s označením osoby se speciálními potřebami, dále OSP) mají hry podle Kábeleho (1992) také hlubší dosah a širší rozměr, stávají se uznávanou životní hodnotou, novým horizontem realizace a sebeuvědomění, stávají se činností, která má smysl. Herní aktivity (dále HA) jsou také, a to v celém svém průběhu, činnostmi saturovanými intenzivními emocemi a prožitky. Navozují dobrou náladu, radost z pohybu, přispívají k uvolnění a snížení celkového napětí a podílejí se i na kladném postoji k pohybu celkově. V prevalenci jsou také aktivitami kolektivními. Týmová synergie a koheze jsou totiž unikátními činiteli seberealizace a socializace aktéra, formování vztahů s okolím přesahující až jeho hranice. Socializační efekt her potvrzují také některé sociologické studie. Hošek (1997) uvádí, že aktivity se skupinovou dynamikou a zejména hry, produkující intenzivní prožitky prostoupené emocemi, poskytují nejvíce socializačních a integračních příležitostí a nejlépe odpovídají lidské potřebě afiliace, potřebě sounáležitosti a lidské identifikace. Intenzita a suma prožitků spojená s HA vytvářejí předpoklad, že aktér sportuje na základě vlastního rozhodnutí, dobrovolně, opakovaně, v mnoha situacích bez zřetele k vynakládanému úsilí a času. Transparentně tak naplňují motto zakladatele sportu OSP L. Guttmana: „ Sport je pro postiženého hybnou silou, pomáhající mu obnovit vztah k okolnímu světu a k uznání sebe jako plnoprávného občana“.

Nepřekvapuje tak, že aktivity s herním obsahem si udržují stabilní pozici v rámci organizovaných aktivit ve vzdělávacích zařízeních OSP. Zastoupení HA v rámci organizovaného pohybu těchto osob potvrzují výstupy z našeho šetření (Kříček, 2006) provedeného na 48 školách regionů Prahy a středních Čech (ZŠ, ZŠP, ZŠS, OU, SOU, VOŠ, gymnázia, konzervatoře). Výsledky šetření přibližují grafy 1 a 2.

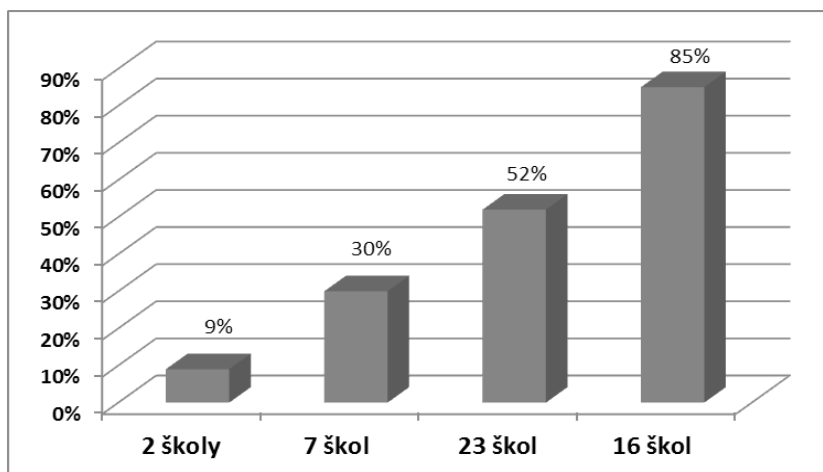
Graf 1 Podíl HA v objemu tělesné výchovy OSP (48 škol = 100%)



Přes významné zastoupení HA v těchto podmínkách lze vyslovit názor, že jejich potenciál není dostatečně využíván a zůstává stále za očekáváním. Příčinami jsou zřejmě pochybnosti a skepse ze strany učitelů o vhodnosti her mezi OSP, nedostatek jejich zkušeností, či „ herní odvahy“. Snad s přihléd-

nutím k faktu, že zejména sportovní hry, jak konstatuje Rychtecký (2008), jsou obtížněji uchopitelné a učitel podléhá obavě z vyšší organizační náročnosti, možného zranění, či úrazu svěřenců.

Graf 2 Zastoupení HA ve školních zařízeních OSP (celkem 48)



1.2 Herní aktivity mezi handicapovanými

Aktivity s herním obsahem jsou dynamickými a komplexními činnostmi, uspokojujícími jedince po stránce pohybové, psychické i sociální. Především sportovní hry, popř. jejich úpravy, jsou prostorem umožňujícím pohybovou realizaci všech účastníků, a to bez ohledu na úroveň jejich herní způsobilosti, tj. včetně začátečníků i jedinců oslabených. Hry jsou jednoznačně celistvým prostorem, neboť umožňují plné pohybové vyžití, maximum kontaktů se společným předmětem (nejčastěji míč) i značný počet příležitostí k finálnímu zakončení (skórování).

Hnací silou vyučování HA je snaha vyhovět, resp. přizpůsobit se potřebám a schopnostem jedince (Dobry, 2003). V praxi je vyjádřena hledáním prostředků jak vyučovací proces žákům přitažlivě přiblížit a zpřístupnit. V podmínkách OSP však didaktické manévrování „provozně“ ohraničuje proměnlivost a variabilita herního prostředí, s ohledem na zdravotní limitace a nižší pohybové kompetence žáků. Z toho vyplývá, že prakticky každá herní aplikace si zde nárokuje dílčí přizpůsobení. Potřebnost úprav je ve většině konkretizována manipulací s učebními podmínkami, např. vhodným výběrem a uspořádáním učiva, případnou jeho didaktickou redukcí, diferencemi užitých didaktických forem, mnohdy i odlišnou řídicí činností učitele. Reflexí této manipulace je pak vyučování, které odpovídá schopnostem žáků, naplňuje jejich prožitkovou sféru a ovlivňuje postoje k aktivnímu pohybu. Jednou z variant, které přispívají k charakteru takového vyučování jsou úpravy (modifikace) pravidel HA.

2. MODIFIKACE HERNÍCH AKTIVIT

Modifikace, z latinského *modus* a *facere*, znamená obecně změnu nebo úpravu, synonymem termínu je též přizpůsobení či varianta. Hovoříme-li však o modifikacích ve spojitosti s HA, pak máme na mysli, v odkazu na základní a původní (tradiční) způsob jejich realizace, především úpravy pravidel těchto činností.

2.1 Modifikace pravidel

Modifikace pravidel HA, zejména ve školním prostředí, se často zdůrazňují v určité simplifikaci, a to pouze s ohledem na materiální, prostorové nebo časové podmínky. Jejich posouzení evidentně představuje jeden z předpokladů efektivního průběhu vyučovacích jednotek, především

pak věnovaným utkání. Není však předpokladem jediným. V této souvislosti připomeňme, že také v podmínkách OSP, vedle nácviku dovedností (tréninku), tvoří utkání či forma soutěže nedílnou součást didaktického procesu (Kříček & Velenský, 2013). Úpravy pravidel většiny her se tak stávají pro jejich realizaci do značné míry nutností. Jiným kritériem, které nutnost úprav pravidel předurčuje a zaslужuje si přinejmenším stejnou pozornost, je výkonová a intelektuální kapacita žáků. Záměrem modifikací na bázi tohoto kritéria, zdůvodňuje Velenský a kol. (2005), je snadnější dostupnost a uchopitelnost samotné hry. V takových případech lze uvažovat nejen o úpravách pravidel standardních her, ale o jejich propojenost s malými pohybovými hrami s míčem, resp. pravidly těchto her (Tůma & Kadlec, 2010). V prostředí handicapovaných jde fakticky o to, aby žáci mohli hrát, tj. aby došlo k hernímu výkonu. Zpřístupněním hry je nutno počítat se snahou žáka se individuálně prosadit, popř. výkonově přispět svému týmu. Konstelace úsilí žáka, emocí a variabilita hry je však nositelem dílčích zdravotních rizik (úraz, přepětí, snížená sebekontrola ad.) a tomu je nezbytné, např. úpravami pravidel, cíleně předcházet. Vždyť rizikovost a úrazovost dnes není pouze výsadou výkonnostního sportu, ale setkáváme se s ní často i při aktivitách organizovaných školou (Kučera & Dylevský, 1999).

2.2 Postupy modifikace SH

K úpravám HA dochází v podstatě dvojím směrem. První z nich lze označit jako oficiální. Dává vzniknout plné legitimitě (uznání) pravidel relativně nových aktivit, v převaze sportovních her. Jedná se o takové hry, které získaly, případně usilují o svoji vlastní institucionální praxi, tzn. řízení utkání a soutěží podléhá jednotné administrativě a organizaci. Přítomným dokladem je současný beach-volejbal, beachházená, futsal, streetball ad. Pro takovéto modifikace je ovšem příznačné, že již další úpravy pravidel dané sportovní hry, s výjimkou zásahů „vyšší moci“ (příslušné instituce), již nejsou legitimní.

Druhý směr vyjadřuje poněkud spontánnější, pružnější přístup k úpravám pravidel HA, resp. přístup, který o legitimitu svých modifikací v rámci oficiální administrativy neusiluje. Tyto úpravy proto většinou doznávají pouze lokální a časově omezenou platnost, jakkoli v určité podobě může jejich výskyt a akceptace vyjadřovat obecnější význam. Takto vzniklé modifikace se uplatňují především ve školních podmínkách, ale i mimo školu. Pro tento přístup je charakteristické, že účastníci hry se na úpravách a sjednocení pravidel často domlouvají vzájemně, z časového hlediska většinou až těsně před zahájením utkání či soutěže.

Zvláštní typem modifikací HA, konkrétně SH, jsou průpravné hry (Velenský a kol., 2005). Jejich aplikací sledujeme mezi OSP především určitý učební záměr, např. zvyšování úrovně dovedností. To však neznamená, že některé průpravné hry nelze využít k realizaci utkání. Nutno však rozlišovat. Utkání představuje, na rozdíl od průpravných her, samostatnou organizační formu didaktického procesu a jeho význam je nezastupitelný v každém prostředí (Psotta & Velenský, 2001).

2.3 Způsoby modifikace pravidel

Modifikace pravidel ve prospěch herní způsobilosti OSP sledují především plynulost herního děje, tzn. zajišťují, aby nedocházelo k zbytečným přerušením utkání (soupeření). Plynulosti hry docilují dvojím, resp. trojím způsobem (Kříček & Velenský, 2013).

První způsob konkretizuje určité zjednodušení pravidel. Žákům je vhodné zpočátku připomínat jenom taková pravidla, která mají význam z hlediska charakteru a pojetí standardní HA. Každá z nich má pouze několik a jsou ve většině označována jako pravidla základní.

Druhý způsob, bezprostředně související s prvním, vyjadřuje možnost jisté tolerance vůči porušení pravidel v průběhu utkání. Nutno však připomenout, že přípustná míra tolerance se mnohdy odhaduje velmi obtížně (variabilita situací) a nárokuje si určitou odbornost a zkušenost učitele (zde rozhodčí). Tolerance nesmí v žádném případě sklouznout, zejména u her kontaktních, pod hranici únosnosti soupeření a deformovat prožitek z herního výkonu žáka a soutěžení.

Třetím způsobem úprav pravidel, sledujícím plynulost hry, je zjednodušování podmínek utkání, resp. podmínek soupeření. Zjednodušování je zcela běžné a zjevné především mezi dětmi a mládeží.

Rozsah simplifikací je značný, zahrnuje např. různá technická zlepšení vyučovacích podmínek (přenosné koše či koše s nastavitelnou výškou, odlišné branky, imitace mantinelů,...), úpravy a volbu náčiní (pálky, rakety, hokejky,...).

Daleko větší význam, spojovaný zejména s aplikací týmových SH, má ale úprava podmínek ve smyslu soupeření, např. s menším počtem hráčů a na menší hrací ploše (oproti standardním podmínkám utkání). Takto vzniklé modifikace umožňují plnohodnotné zapojení všech účastníků hry (i slabších), díky četnějším kontaktů s míčem, četnějším možnostem skórování, ale i vyšší zodpovědnosti žáka (hráče) za svůj herní výkon. Nabízejí také větší přehlednost, větší výskyt situací jeden proti jednomu, snadnější rozhodování při výběru činností v rámci útoku, stejně tak i zvýšenou participaci na výkonu týmu.

S ohledem k širší modifikací pravidel HA lze předpokládat, že jednotlivé způsoby úprav se pro potřeby vyučovací praxe mohou prolínat a vzájemně doplňovat. Konkrétní opatření pro jejich tvorbu však musí vycházet z analýzy všech podmínek a okolností daného provozního zařízení (školy). V kontextu zvyšující se úrovně dovedností žáků (hráčů) je zjevné, že úpravy pravidel nezůstávají definitivní, ale naopak vykazují tendenci přibližování k standardnímu pojetí pravidel té které hry.

3.1 Modifikace v praxi

Kritéria modifikace HA, uvedená výše v textu evidentně vypovídají o smyslu a účelnosti jejich tvorby a aplikace (zpřístupnění hry, plynulost herního děje) včetně postupů s tvorbou spojených. V prostředí OSP pochopitelně nemusí být jedinými, neboť jednotlivé úpravy mohou být navíc ovlivněny jedinečností podmínek, příp. „provozně herními“ dispozicemi žáků (aktuální stupeň zdravotní limitace či herní způsobilosti).

Při tvorbě modifikací HA se převážně opíráme o postupy ověřené vyučovací praxí SH:

- a) úprava standardních pravidel dané SH
- b) integrace (slučování) pravidel standardní SH s malou pohybovou hrou
- c) úprava pravidel vyplývající z herních cvičení příslušné SH
- d) propojení pravidel SH s pravidly jiné (jiných) SH

Pro názornost ilustrujeme postupy (řazené shora), prostřednictvím tabulky 1, modifikacemi sportovních her brankového, síťového a pálkovacího typu a jednou modifikací cílového sportu (golf).

Tab 1 Praktické modifikace (příklady)

	Modifikace	Modifikace	Modifikace	Modifikace
<i>Sport. hra, cílový sport</i>	<i>standard. SH</i>	<i>slučování SH a pohybové hry</i>	<i>herní cvičení</i>	<i>2 standard. SH (a více)</i>
florbal	Street floorball	florbal se soft míčem	„doskakovaná“ (autobus)	„Bully florbal“
volejbal	volejbalový debl	honička za míčem v kruhu	volejbal nad sebe	smečovaný tenis
softball	Teeball	honičkový softball	míčová válka	softball s diskem
golf	minigolf	golf do terče	„odpalovaná“	golf s diskem

Závěr

Aktivity s herním obsahem vytvářejí vhodný a unikátní prostor pohybové realizace také mezi OSP. S ohledem k zdravotním limitacím těch osob představují zejména modifikace pravidel účelný postup,

jak těmto osobám veřejností oblíbené hry přiblížit a aktivně zpřístupnit, a to aniž by utrpěl jejich charakter a komplexnost (pohyb, emoce, prožitky). Z příspěvku vyplývá, že modifikace HA v těchto podmínkách mohou být zdrojem nejen pohybového vyžití, ale též aktivátorem sociální klimatu pro oživení komunikace, vzájemného poznávání, asertivity jedince i tolerance k druhým, v některých situacích i pro formování kolektivní soudržnosti. Nezůstávají proto definitivní, naopak se postupně přibližují k aktivitám intaktních osob.

Literatura

- DOBŘÝ, L. (2003) Přehledná studie o vývoji a současném stavu zkoumání herního výkonu a jeho osvojování. In Dobrý, L. & Souček O. (eds) *Pedagogická kinantropologie 2003*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0767-0.
- HOŠEK, V. (1997) Pohyb a kvalita života. *Těl. Vých. Sport Mlád.* 63(7), 7–9. ISSN 2010-7689.
- HOŠEK, V. (2000). Pojetí psychosociálních funkcí pohybových aktivit v kontextu kvality života. In Hošek (ed.) *Psychosociální funkce pohybových aktivit v životním stylu člověka*. Praha: UK FTVS, s. 5–7. ISBN 80-86317-09-9
- KÁBELE, J. (1992) *Sport vozíčkářů*. Praha: Olympia. ISBN 978-80-7033-233-7.
- KŘIČEK, J. (2004) Organizovaná pohybová aktivita mentálně postižených. In *Optimální působení tělesné zátěže*. Sborník příspěvků mezinárodní vědecké konference PeF UHK, 15.–17. 2004. Hr. Králové: Gaudeamus, pp. 243–246.
- KŘIČEK, J. (2005) Hry mezi zdravotně postiženými. In Nosek, M. (ed.) *Pohybové aktivity a zdraví člověka*. Sborník vědeckého semináře s mezinárodní účastí 13. 10. 2005. Ústí n/L.: UJEP. ISBN 80-7077-691-9.
- KŘIČEK, J. (2006) *Herní pohybové aktivity v tělesné výchově speciálních škol*. Liberec: KTV TU Liberec.
- KŘIČEK, J. & VELENSKÝ, M. (2013) Modifikace korfbalu pro školní TV. *Těl. Vých. Sport Mlád.* 79(2), 22–28. ISSN 2010-7689.
- KUČERA, M. & DYLEVSKÝ, I. et al. (1999) *Sportovní medicína*. Praha: Grada. ISBN 80-7169-725-7.
- PSOTTA, R. & VELENSKÝ, M. (2001) Vyučování sportovních her ve školní tělesné výchově. *Česká kinantropologie*, 5(1), 75–88. Praha: UK FTVS. ISSN 1211-9261.
- RYCHTECKÝ, A. (2008) Psychologické aspekty hry a herního chování. In Charvát, E. (ed) *Hry 2008: výzkum a aplikace*. Sborník mezinárodní vědecké konference. Plzeň: ZČU, s. 135–139. ISBN 978-80-7043-671-4.
- TŮMA, M. & KADLEC, V. (2010) *Hry s míčem pro děti*. Praha: Grada Publishing.
- VELENSKÝ, M. a kol. (2005) *Průpravné hry*. Učební text. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0970-3.

Corresponding author

Jan Kříček

FTVS UK, José Martího 31, 162 52 Praha 6, Česká republika

kricek@ftvs.cuni.cz